

BESZÉLGETÉS KÁLMÁN ISTVÁNNAL

80. SZÜLETÉSNAPI ALKALMÁBÓL

48

Zsigmond Ágnes, Zsigmond László

▼ Köszöntés, Salamin Ferencsel, 2007

2017 februárjában közelgett Kálmán István 80. születésnapja. Idős mesterünket köszöntésre hívtuk a Kecske utcába, az MMA dísztermébe, amely ünnepeink helyszíne, amióta a Makona Irodaház felépült. István arra kért, hogy kics csoportos beszélgetés, és ne ünneplés legyen. Hogy a beszélgetés irányát egy mederbe terelje, két kérdést küldött a társaság tagjainak: „Mit akarunk a világban?”, és „Mi történik velünk?” Régi jegyzeteimet visszaolvasva, ez a két kérdés elég gyakran felmerült a különböző előadásokon, mindig konkrét politikai, gazdasági, történelmi vagy ünnepi események, visszatekintések alkalmával.

> Zsigmond László: Makovecz Imrétől és Kampis Miklóstól is gyakran hallottuk, hogy együtt kezdtetek foglalkozni az antropozófiával. Jó lenne felidézni, hogy az 50-es, 60-as években hogyan történt ez az akkori Magyarországon. Egyáltalán, hogyan kerültél kapcsolatba ezzel az irányzattal?

> Kálmán István: Braun Tibor főmérnök volt a Minőség Vegyipari Kiszövetkezetben, a munkahelyemen. Állandóan vitakoztunk egymással, aztán, amikor már nem bírt tovább elviselni, azt mondta, hogy elviszlek téged valakihez, vitakozzál azzal. Így kerültem össze, ahogy Imre írja, és én is így gondolom, a legaranyosabb asszonnyal, dr. Szilágyi Jenőnével, akit Rózsi néni néven ismernek néhányan még ma is. Volt ott egy illegális antropozófiái csoport, amely nagyon szigorú rend szerint dolgozott. Nem lehetett egyszerre, csak egymás után pár perccel megérkezni. Naiv antropozófusok voltak, akik azt hitték, nem figyelnek minket. De sosem bántottak bennünket. Hetente egyszer volt egy összejövetel, amely számomra rendkívül érdekes volt. Miután akkoriban a legjobb barátom Makovecz Imre

és Szabó Sipos Tamás volt, egy idő után szóltam nekik is, hogy Imre, Tamás, ide el kell jönni. Mind a ketten eljöttek, és ott is maradtunk vagy hét évig. Aztán megismerkedtünk dr. Berend Endre ortopédsebészsel. Rózsi néni és ő lett az én keresztanyám és keresztapám. Rózsi néniel egy időben Török Sándorhoz is eljutottam, akinek szintén volt antropozófiás csoportja. Sándor bácsi rendkívül jól tudott mesélni, így hozzá is sokáig jártam. Nála találkoztam Szilágyi Péterrel és Vekerdy Tamással. Később megismertünk más antropozófiás csoportokat, és oda is jártunk. Lassan minden este voltunk valahol egy darabig. Szép időszak volt. A munkát az serkentette, hogy nem voltak könyvek, jegyzetelni kellett, majd öszszefoglalót készíteni.

Zs. L.: Akkor mennyi idős voltál?

Húszéves voltam 1957-ben. Akkor nem voltak Rudolf Steiner-könyvek magyarul, tehát nagy tempóban megtanultam németül, és később én fordítottam le ezeket Imrének. Szóval ez nagyon szép korszak, hőskor volt, de keletkeztek ké-

Az elképzelésünk a köszöntőről a következő volt:

Zene (kobza és hegedű) István megérkezésekor. A félhomályban lévő teremben körbeüljük a nagy asztalt. Az asztal szélére nyolc vastag fehér gyertyát állítunk, de meggyújtani majd egyenként fogják a válaszolók. Mire körbeérünk, az összes gyertya égni fog. Minden gyertyagyújtás után a soron következő beszélő egy szál fehér virágot tesz (tehet) a közepén álló vázába. (A létszámot a koreográfiától függetlenül nem korlátoztuk.) Zenei és énekköszöntés a beszélgetés végén, koccintás, majd vacsora. Az asztal mellett ülök István régi barátai, és azok a társaink voltak, akik István antropozófiái témájú előadásaira jártak. A két létkérdésre a válaszadás most sem volt könnyebb, mint harminc évvel ezelőtt. Mindenki szót kapott. A megidézett múlt, az elmondott személyes gondolatok, élettörténetek, a jókívánságok és a sorra gyulladó gyertyák különös atmoszférát teremtettek.

A széki köszöntő után az este zene mellett, vacsorával és beszélgetéssel folytatódott. A beszélgetést és a gondolatsort folytatva egy későbbi alkalommal mi tettünk fel kérdéseket Kálmán Istvánnak, amely a múltira és a jelenre is vonatkozott.

sőbb feszültségek is. Ha az ember egy kommunista rendszerben él, akkor tudja, hogy sok mindent nem lehet megtenni, amit kellene. Nagyon féltek az öregek, hogy kikotyogjuk a dolgokat, és veszélyt hozunk rájuk. Mi pedig állandóan azt fessegettük, mire való az antropozófia, ha nem arra, hogy az ember csináljon valamit belőle. Ma éppen a fordítottja van, ma mindent meg lehet csinálni, csak az antropozófia tűnik el belőle. Így aztán a feszültség egyre nőtt. Nagyon jól emlékszem, egy Dubrovsky László nevű embernél voltunk, aki nagy tudós volt, azt tartották róla, hogy Rudolf Steiner semmi olyat nem mondott, amit ő ne tudna idézni. Ott egy beszélgetés alkalmával Imre azt kérdezte, hogy mi a véleménye a vietnami háborúról (1955–1975), több mint ötmillió áldozat... Mire Dubrovsky azt mondta, hogy az antropozófia nem foglalkozik politikával. Na, akkor szart sem ér az antropozófia, mondta Imre, és eljött. Ezután elkezdtek mi magunk foglalkozni Rudolf Steiner könyveit Kampis Miklóssal és Papp Lajossal együtt. Ez nagyon szép korszak volt a kommunista világban, és jó felkészülés a később

biekre. Tisztán láttuk a diktatúrában az ellenséget, és egyformán ítéltük meg. Nem tudom, mi történt volna, ha egyenesen ebbe a mostani világba kerülünk.

> Zs. L.: És akkor egy-egy könyvről beszélgetetek?

Tematikailag nem olyan sok mindent vettünk át. A Szellemtudomány körvonalait például két-három évig tanulmányoztuk, aztán jöttek még az evangéliumi ciklusok, Lukács evangéliuma, meg Jánosé.

> Zsigmond Ágnes: 1981 nyarán volt az első Visegrádi Tábor, melyen mi is részt vettünk. Itt ötven-hatvan fiatal, főként egyetemista egy vesszőből fonott „kast” épített, melynek közepén tüzet rakva beszélgettünk. Egy-egy meghívott előadót hallgattunk. Makovecz Imre támogatásával jött létre a tábor. A Mester munka közben gyakran meglátogatt minket. Azt mondta, meg kell hívni Kálmán Istvánt, mert ő olyat fog mondani nektek, amire szükségetek van. Akkor még az antropozófia szót sem értettük, de tele voltunk bizalommal... István, akkor azt javasoltad, ha valóban érdekel bennünket az antropozófia, akkor szeptembertől egy legalább hétalkalmas kurzust kell indítani, amelyet komolyan kell venni.

Kevés a hét alkalom...

> Zs. L.: Honnan jött ez a bátorság, hogy antropozófiát kell tanítani egy nagyobb csoportnak?

Ha az ember megismer valami fontos dolgot, akkor azt tovább akarja adni. Ez a társaság zárt volt egy zárt világban – nyilvános előadást tartani érdeklődőknek nem lehetett. Később egyre több csoport alakult tőlünk függetlenül is.

> Zs. Á.: És elindult a Szabadság filozófiája című könyv feldolgozása a MÉSZ-ben, 1981-ben. Összegyűlt vagy ötven ember. Volt a könyvnek egy stencillezett fordítása, és a tagság nagy nehezen elintézte, hogy legyen belőle fénymásolat. Pár alkalom után Kádas Ágnes (OÉ 2016/1) lakásán folytatódott a munka. Akkor már csak húszan-harmincan maradtunk. Elővettem, mert megvannak a régi jegyzeteim azokról az előadásokról, és újraolvastam őket. Elkezdtünk egy témát, és ha közbejött egy politikai esemény, akkor rögtön reagáltál arra a történelmi előzmények megvilágításával. Ha jött egy ünnep, akkor készültünk az alkalomra először szellemiekben, aztán tevékenyen is. Több szálon futó esemény volt ez.

Az ünnepek fontosak voltak.

> Zs. Á.: Majd a Történelmi szimptomatológiával foglalkoztunk. A felsőöri karácsonyi játékot később, 1984-ben kezdtük tanulmányozni. Emlékszem a közös karácsonyainkra is, amikor mindenkinek valamilyen közösségnek szóló egyedi ajándékot kellett kitalálnia. Előadás 1985-ben a Pásztorjáték, 1986-ban a Király- és a Pásztorjáték, 1987-ben a Paradicsomi és a Pásztorjáték volt több helyszínen.

Ezeket a karácsonyi játékokat mi még németül, tájnyelven adtuk elő, német szövegű énekekkel, mert a kották is megvoltak.

> Zs. L.: 1989-ben megalakult a Kós Károly Egyesülés. Többféle komoly célkitűzés volt: oktatás, cégek működtetése, vállalkozói klub. Sok megerősödött, felnőtt ember együtt: te, Imre, Miklós és mi sokan, fiatalok, akik a felét sem értették, hogy mit akartok, de hihetetlen szabadságérzésünk volt, és együtt akartunk dolgozni, tanulni.

Kálmán István 80

◀ Kálmán István Turi Attilával (bal oldalon) és Siklósi Józseffel, 1990 körül

49

„Valamikor a hatvanas évek elején indult el az »Élő magyar építészeti« mozgalom, melyből 1989-ben megszületett a Kós Károly Egyesülés intézménye. A mozgalmat elindító építészek sokkal tágabb értelemben fogták fel szakmájukat, mint annak legtöbb művelője. Ezt tükrözi az egyesülés elnevezése is – Kós Károly Vállalkozási, Oktatási és Kutatási Egyesülés –, és az is, hogy tagjai között más szakmabeli – például vegyipari vagy környezetvédelmi tevékenységet folytató – cégeket is találunk.” (Kálmán I.: A Kós Károly Egyesülés és a Szabad Főiskola. 1999, Szabad Gondolat, 2/4.)

> Zs. L.: Még az Egyesülés előtt rendszeresen voltak antropozófiái jellegű előadások Kaposváron és Pesten, a Rumbach Sebestyén utcában, a régi Makonában, melyeket te és Miklós tartottatok. Később bekerült az Egyesülés kereteibe, hogy az Egyesülés tagjainak székelyhelyén, Budapesten, Kaposváron, Keszthelyen vagy Pécsen legyen lehetőségük részt venni szellemi munkában, alakuljon ki köztük együttműködés. A későbbi Szabad Iskolát próbáltuk formába önteni...

Ebben a történetben a legérdekesebb az volt, hogy közben Imrében kialakult egy ambivalens érzés. Úgy gondolta, a fiatal generáció nem alkalmas arra, hogy úgy fogadja be az antropozófiát, ahogy mi tettük, ezért inkább Miklós meg én kezdeményeztünk több mindent. A külföldi Antropozófiái Társaság munkáját nem tudta elfogadni. Később megjelentettem az Országépítőben is azt a cikket, melyben Imre beszélt az antropozófiáról. Ebből nagyon jól lehetett látni, hogy neki mit jelentett, és hogyan diszkreditálták.

„Az én építészeti tevékenységemnek és az életemnek van tengelye, és ez a tengely az antropozófia, és az egész tevékenység arra fűződik fel, és minden magyarázat csak ebből kiindulva lehetséges.”

„A szellemi táplálékom, ami hozzásegített ahhoz, hogy ne lehessen legfontosabb, legszentebb, legtitkos-

◀ Kálmán István előadást tart a kasban, Visegrádi Tábort, 1982

tosabb értékeimet elvenni tőlem, az az antropozófia volt, Rudolf Steiner antropozófiája. Ez a világszemlélet, melynek alapján állok a mai napig.”

„Az a véleményem alakult ki akkor ösztönösen, később abszolút tudatosan, hogy nagyon sokan félreértik, félremagyarázzák, és ócska magánéleti szférává züllesztik egy szervezethez való hivatkozással, ahelyett, hogy normálisan viselkednének, tehát saját szakmájuk területén, a saját környezetükben csinálnának egy életpraxist azokból a felszabadító, tiszta és világos gondolatokból, amelyeket Rudolf Steiner segítségével sikerült megérteniük.” (Makovecz Imre) (Kálmán I.: „Én nem lehetek antropozófus építész...” Emlékezés Makovecz Imrére. Szabad Gondolat, 2012. március, 15/1.)

Zs. Á.: Imre egész életében antropozófus építészként dolgozott.

Igen. Ha még mélyebben bele akarok ebbe menni, akkor az élő magyar építészet, idegen szóval az organikus építészet képviselője volt. De Imre sokkal több volt, mint építész, ő nemcsak a tervezésbe, hanem a gondolkodásába, világszemléletébe is belevette a szellemi tudását. Ez viszont semmiféle megértésre nem talált az antropozófus körökben. Az antropozófia ma is intellektuális, morális, dogmatikus karakterrel létezik a környezetben itt Magyarországon. Én ezt most intenzívebben élem át, mint régen.

Zs. L.: Májusban Kaposváron, a Kampis Miklós által rendezett In memoriam Makovecz Imre konferencián felolvasták Imre 1977-es előadását a népművészeti jelekről. Hihetetlenül nehéz szöveg, közben színtiszta „Szabadság filozófiája”. A gondolkodás megfigyeléséről, és az észlelet más módon való megközelítéséről szöveg, nem az intellektuális megértésről.

Hála istennek, nagyon sok írása megmaradt Imrének. Hogy olvassák-e, azt nem tudom.

Zs. Á.: Talán a vándorépítészeinkkel Imre írásai segítségével lehetne az antropozófiát megismertetni...

Zs. L.: Amikor a vállalkozói klubot megalakítottátok, akkor mi volt az elgondolásotok az együttműködésről? Gazdasági egyesülés volt ugyan, de hiányzott a tőke. Mi adtunk össze pénzt, hogy tudjunk működni.

A vállalkozás gazdasági tevékenység, egyben közösségalkotás is. Mi nem csak egy közös dolgot csináltunk, és egyikünket sem az mozgatta, hogy ebből profitot lehet termelni, hanem hasonlóan gondolkodtunk. Amikor a Felületkémia Kft. 1992-ben megalakult, akkor fölvettem azt a kérdést, hogyan lehet egy olyan céget alapítani, amiben a hatalom és a pénz megrontó ereje nem működik. Ez sikerült. Most zártuk a 25. évet, és ez érdekes. Ugyanígy alakult a Makona Kiszövetkezet is, természetesen gazdasági tevékenységre. Egy nagyon konkrét szellemi gondolatból született meg, de gazdasági és kulturális téren is egyszerre tudott működni. Nem tudom, hogy azóta történt-e ilyesmi.

Zs. L.: És a vállalkozói klub gondolata az volt, hogy ennek a tapasztalatát meg lehessen osztani a többiekkel?

Igen.

Zs. Á.: A KKE lassan építészegyesülésé vált: mindenki a megszerzett munkáit csinálta meglehetősen tisztességesen és magas színvonalon. De Rudolf Steiner szellemisége lassan kikerült az irodákból, csak közvetve, Imre által hatott. Az a szellemiség, amit ő képviselt, sokkal erősebb volt, kézzelfoghatóbb és követhetőbb.

Ez rendben is volna, de tudni kell, mit jelentett neki forrásként az antropozófia, amiről már beszéltünk.

Zs. L.: Ezt a folyamatot látva úgy döntötetek, hogy megalapítjátok az Ita Wegman Alapítványt (1992), a Szabad Gondolatok Házát (1998), és létrehoztátok a Szabad Gondolat folyóiratot.

Az egy kényszerhelyzet volt. Az Ita Wegman Alapítványt Frisch Mihállyal és Kádas Ágnessel elsődlegesen azért hoztuk létre, hogy anyagilag támogassuk az antropozófiai gyógyászatot. Már elindultak a Waldorf-iskolák és különböző

új tevékenységek, orvosok még nem voltak, de tudtuk, hogy majd lesznek. Nem akartunk pályázni, vagy mecénást keresni, ezért alapítottunk egy céget (Natura Budapest Kft., 2004), és ennek a teljes jövedelme az alapítványba került, ebből tudtunk támogatást nyújtani. Amikor Ágnes már súlyos beteg volt, kialakult mellette egy gyógyító közösség: egy orvos, egy terapeuta, egy ápolónő és egy pap, akik rendszeresen jártak hozzá. Ehhez hasonló gyógyító közösségek létrejöttét szeretnénk volna elősegíteni.

Zs. L.: A biodinamikus gazdálkodást is támogattátok a bevételből?

Legéneknél nem a biodinamikus gazdálkodás volt az elsődleges számunkra, hanem az, hogy legyen egy mintagazdaság a Waldorf-iskoláknak. Építettünk nekik egy házat, ahová most is járnak az iskolások. A legtöbb pénzzel őket támogattuk.

Zs. L.: Létrehoztátok a Szabad Oktatási Fórumot a KKE szervezésében és keretei között, aztán a Szabad Főiskolát (1999), elsősorban Frisch Mihály és te által, az Ita Wegman Alapítvány támogatásával. Ugyanakkor a KKE neve is szerepelt az indító felhívásokon, és mi is vezettünk kurzusokat.

Még a Felületkémia Kft. is ott volt. Nézd, az oktatás hozzátartozik ahhoz, ha valami elkezd fejlődni.

Zs. L.: Te a kispesti Waldorf-iskolát segítetted éveken át.

Hét-nyolc évig voltam ott tanácsadóként, a szervezetet kialakításában segítetttem. Vincze Erzsébettel dolgoztam, aki nélkül nem lett volna, és ma sem lenne ez az iskola, mert hihetetlen energiával dolgozik.

Zs. Á.: Egy 97-es folyóiratban, a Nevelésművészetben olvastam egy jó összegzést a Waldorf-iskolákról, fejlődésükről. A szabad szellemi élet intézményei, ahol érvényesül az antropozófia szellemiségében. Most már létjogosultságot nyertek, túl vannak már a gyerekbetegségeken, és egy újabb korszakba léptek?

Ínkább az a jellemző, hogy elég gyors tempóban terjedtek el. A gyerekbetegség történelmi vonatkozásban egy hosszabb korszak. Jobb lett volna, ha szépen lassan fejlődik ki egy erős iskola, és utána a többi. De nem így történt, aminek nyilván az az oka, hogy az állami iskolarendszer totális csődben van. Jó híre lett, és egyre többen akartak Waldorf-iskolába járni. Iskolaalapító lelkesedés pedig volt. Szimptomatikus kis történet, nem egészen két éve történt egy vidéki Waldorf-iskolában: az egyik tanárnő megkérdezte, ki az a Rudolf Steiner, olyan sokat beszélnek róla...

„A Waldorf-pedagógia nevelési elve és az öngazgatású iskola szervezeti felépítése elválaszthatatlan egymástól. A Waldorf-iskola mind nevelési felfogásban, mind szervezeti felépítésben Rudolf Steiner a hármas tagozódású társadalomra vonatkozó eszméjén alapszik.”

„...a Waldorf-iskoláknak és minden Waldorf-intézménynek a szabad szellemi élet intézményévé kell válniuk, olyan szervezetté, melyből impulzusok származhatnak az egész társadalom szabad szellemi életének megeremtéséhez.” (Kálmán I.: A Waldorf-pedagógia és az öngazgatású iskola. Nevelésművészet folyóirat, 1997. szeptember)

Zs. Á.: Mérhetetlenül felgyorsult a világ a számítógéppel és az egyéb technikai eszközökkel. Ahogyan Frisch Mihály is írja a legutóbbi Szabad Gondolat folyóiratban, a mostani gyerekek úgy születnek, hogy tudják kezelni az okostelefonokat és a számítógépet. Hová vezet ez a technikai fejlődés?

Hát nézd, én ebbe nem mentem bele. Ma sem tudom, hogy helyesen tettem-e, így hiányoznak az objektív tapasztalataim. Kérdéseim vannak ezzel kapcsolatban. Nem tudok rájönni, hogy milyen képesség lehetőségét hordozza ez a világ. Ebbe a világba semmi nem jön, ami nem jelenti az emberiség fejlődésének lehetőségét.

„Minden ember az istenektől kapott, de a saját korábbi inkarnációjából származó képességeihez mért feladatot hoz magával a születés előtti létből, melyet csak itt a Földön tud megvalósítani.

A nevelőnek nem a gyermek képességeit kell fejlesztenie, tudását gyarapítania, hanem segíteni kell a felnövekvőt, hogy meg tudja küzdeni azokkal az ellenerőkkel, melyek megakadályozhatják feladata megvalósításában.” (Kálmán I.: A jövőképről. Szabad Gondolat, 2008. március, 11/1.)

Zs. L.: Az európai közép gondolatáról kérdeznénk még. Elsodorta a két világháború, és most az európai egység megeremtése helyett egy gazdasági lerohanás történt Kelet-Európában. Mindeközben jöttek, jönnek a bevándorlók. Mi Európa feladata?

Ertsey Attilával most készülünk megint egy nemzetközi konferenciára (1917–2017 konferencia. A hármas tagozódás 100. éve. 2017. szeptember 9–10.), amely hasonlóan a 2014-es konferenciához, egy százéves évfordulóra szerveződik. Remek előadók jönnek, és olyan emberek is, akik lehet, hogy egy év múlva már nem lesznek közöttünk.

„1917-ben két olyan sorsdöntő esemény rázkódtatta meg Európa politikai életét, amely alapvető változást eredményezett: Oroszországban győzött a bolsevik forradalom, az Amerikai Egyesült Államok belépett a háborúba, s ezzel fennállása óta először avatkozott Európa politikai ügyeibe. E világtörténelmi fordulat után, amikor a két nagyhatalom elfoglalta európai pozícióját, Rudolf Steiner nyilvánosságra hozta a hármas tagozódású társadalom, a szabadság szociális rendjének általa fölfedezett eszméjét.” (Kálmán I. előszava R. S. A szociális élet kérdései c. könyv magyar fordításához. 1990, Mandátum)

„...Amerika szerint Európa egyesülésének úgy kell létrejönnie, hogy az az angloamerikai népek világuuralmi törekvését, egy gazdasági világbirodalom megalapítását szolgálja.

A mai EU-politika a nemzeti államokat is – beleértve a Párizs környéki békediktátummal szétszabdalt államalakulatokat is – egyetlen szuperállammá akarja összefogni. A kérdés az, hogy az integráció föderaliztikusan, vagy

centraliztikusan jön-e létre. Ha a régi államrend fönmarad, az biztosan katasztrófához fog vezetni. Egészséges integráció csakis szabad szellemi életből kiindulva jöhet létre. Az az Egyesült Európa, amely a mai bürokratikus igazgatott egységes állammechanizmus mintájára akar szerveződni, adminisztratív eszközökkel, törvényes úton akarja az egységet megeremteni, az kénytelen lesz egyre fokozódó kényszerintézkedéseket hozni, hogy a szétessést megakadályozza, így szükségszerűen totalitárius óriáshivatallá válik, miközben a demokrácia és az alapvető emberi jogok demagógiáját továbbra is hangoztatja. A mai EU brüsszeli bürokratái azért dolgoznak, hogy minden felszámoljanak, ami az egyéni fejlődést szolgálja, hogy a tagországok polgárai az iparban hasznosítható emberanyaggá váljanak. A rafináltan, de egyre brutálisabban végrehajtott folyamat oda vezet, hogy az unió népei a néplelektől elszakítva uniformizált masszává válnak, és ebben a maszszában az egyes ember élete a pusztai fizikai létre alacsonyodik.” (Kálmán I. előszava Andreas Bracher cikkéhez. Szabad Gondolat, 2002. június, 5/2.)

Zs. Á.: És hogyan gondolsz vissza az eltelt évekre?

Az a helyzet, hogy jött az Ágnes betegség, és mi kiváltunk az Ita Wegman Alapítványból. Ekkor tudatosan azt határoztam el, hogy mindenből visszavonulok. Bizonyos kapcsolatok még megmaradtak, mert nem lehetett a céget egyik napról a másikra felszámolni, de 2016. december 31-e óta én ebben már nem veszek részt. Egyik oldalon az egészsre azt mondom, ez egy gyönyörű történet volt: eleven élet a különböző tevékenységeken keresztül, a másik oldalon azt mondom, ennyi tellett tőlünk. Azt meg Steiner mondja nekem: nem az a fontos, hogy mi történik azzal, amit az ember létrehoz, hanem az, hogy egyszer itt volt a világban. Ez a gondolat olyan bizalmat igényel az embertől, aminek nagyon erősnek kell lennie.